

ISTRA U 16. I 17. STOLJEĆU S POSEBNIM OSVRTOM NA PROBLEM DIFERENCIJA

Luka Ursić
Filozofski fakultet u Splitu
Odsjek za povijest
lukaursic92@gmail.com
Pregledni rad
Primljeno: 23. 5. 2018.
Prihvaćeno: 17. 10. 2018.

Ovaj članak, nastao kao seminarski rad unutar kolegija „Hrvatska povijest ranog novog vijeka“ pod vodstvom prof. dr. sc. Stjepana Čosića, obuhvaća burno razdoblje u istarskoj povijesti: kraj 16. i početak 17. stoljeća. Istra je tada bila područje sukoba velikih sila, posebno Mletačke Republike i Habsburške Monarhije, čije će uprave ovaj rad analizirati. Ovaj period karakteriziraju dva velika sukoba: Uskočki rat i Rat Cambreyske lige. Navedeni događaji, kao i proces kolonizacije, turski upadi, epidemije, kuge, suše i pomor stoke, značajno su utjecali na demografsku sliku Istre. To je dovelo do nastajanja diferencija, na koje će se ovaj rad posebno osvrnuti.

Ključne riječi: *Istra, Rat Cambreyske lige, Uskočki rat, epidemija, ekohistorija, kolonizacija, Mletačka Republika, Habsburška Monarhija, diferencije*

Uvod

Tema ovoga rada historiografski je značajna, zato što se radi o jako burnom i zamršenom dijelu istarske povijesti. U 15. i 16. stoljeću Istra je bila sjecište više interesnih sfera; za dominaciju nad njom pretenđirali su: Venecija, to jest Mletačka Republika, Habsburška Monarhija, Španjolska (preko Napuljskog Kraljevstva), ali nije bila lišena ni turskih upada. Također, važno je istaknuti i epidemije koje su promijenile demografski status Istre, ali i proces kolonizacije te niz raznih drugih uvjeta koji su skupno promijenili gospodarsko i društveno naličje tog područja – među njima i Rat Cambreyske lige, kao i Uskočki rat.

Pojam ekohistorije i epidemije u Istri

Kao prvi pojam važan za pitanje diferencija u Istri nameće se pojam ekohistorije ili ekopovijesti. Ekohistorija proučava ekosustave iz prošlosti i povijest interakcije čovjeka i prirode na tri razine: ekološkoj (zna-

čajke i funkcije specifičnog ekološkog sustava u prošlosti), proizvodnoj (odnosi između prirodne sredine i socioekonomske djelatnosti) i ideološkoj (promjene u shvaćanju prirodne okoline tijekom vremena).¹

U 16. i 17. stoljeću Istra je pogođena nizom epidemija kuge. Vijesti o epidemiji javljaju se od 1507. do 1514. (1511. pogođeni su Kopar i Trst, a 1512. Trst) te 1525. godine, što je po opisima limfnih otekлина bila kuga bubonskog tipa. Ta je kuga 1527. godine zahvatila obalno područje od Pule do Kopra, uzrokujući prekide svakodnevnih trgovačkih i prometnih veza. Unatoč sanitarnim mjerama, ona 1553. godine prelazi na austrijski teritorij. U Kopru je, nakon kuge, stradalo 2 300 od ukupno 8 000 stanovnika. Uz to, vlažna i topla klima tijekom ljeta dodatno je pogodovala širenju kuge preko sve većeg broja buha, njezinih prijenosnika. Pogođeni su Kopar i Milje. Kopar je izgubio 2/3 žiteljstva te dio stanovništva općinskog područja. Milje, najzapadniji grad na granici s Austrijom, osam je mjeseci trpjelo epidemiju, te se našlo u izolaciji. Mletački posjedi i gospodarski vitalna središta, Buje i Piran, izgubili su 2/3 stanovništva. Nakon kraćeg prekida, 1573. godine, kuga je ponovno zahvatila Kopar, pored njega Izolu te austrijski posjed u Istri. Nakon dva udara epidemije 1600. i 1601. (ovaj posljednji poznat je po tome što je tada izgrađena crkva sv. Roka, zaštitnika Trsta) uslijedio je posljednji, ali i najjači udar 1631./1632. godine, dio pandemije europskog kontinenta uzrokovane Tridesetogodišnjim ratom. Tu je izolacija pomogla Trstu, ali su gradovi kao Umag i Novigrad spali na desetak stanovnika.² Unutarnji dio Istre je, po izvještaju mletačkih rektora, bio slabije zahvaćen. Rektori navode da je tamo „zdraviji zrak“, a da su istarski žitelji jače tjelesne građe. Vjerojatnije je da je pravi razlog što su ti dijelovi Istre udaljeni od glavnih trgovačkih putova.³

Navedene epidemije uzrokovale su demografski pad, koji za sobom povlači zapuštanje polja. Zatvaranje granica radi izolacije paraliziralo je lokalnu trgovinu, kao i onu međuprovincijalnu. Mnogi su umrli od gladi. U izvješću rašporskog kapetana od 3. studenoga 1609. godine spominje se da je Buzet ostao bez desetine stanovnika u dva mjeseca, a da je vrlo malo zdravih, te da nije bilo ni hrane ni lijekova, zbog čega je većina i umirala. Strah od kuge i praznovjerje doveli su do daljnjeg iseljavanja. Mletački rektori i horografi spominju da su pogođeni Puljština, Poreština i okolica Umaga i Novigrada. Epidemije su pretvorile

1 Kolar-Dimitrijević i Petrić, *Ekonomska i ekohistorija*, 5-7.

2 Vrandečić i Bertoša, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra*, 88-89.

3 Isto, 88-89.

obrađenu zemlju i meliorirane površine u močvarne i malarične zone. Malarija nije dolazila u napadima, već je bila sveprisutna, te je u razdoblju od 1580. do 1601. godine stanovništvo Poreča opalo za 75 %. Njoj su pogodovale i agrarne tehnike (ugar umjesto gnojidbe), zapuštene površine pretvorene u pašnjake i pustopoljina lokava i drača.⁴

Uz ovo, Istra je bila pogođena neuobičajeno oštrim i dugim zima, elementarnim nepogodama (potresi, vjetrovi, velike plime) i gladnim godinama. Velike temperaturne oscilacije te bolesti, poput tifusa i velikih boginja, i dalje su decimirale stanovništvo i urode.⁵

Kolonizacija

Mletačka Republika, kao i Austrija, morala se suprotstaviti depopularizaciji istarskog područja, pa je nizom fiskalnih mjera nastojala poticati doseljavanje, ne samo iz uobičajenih gravitacijskih zona (hrvatskih i slovenskih pokrajina u zaleđu Istre, Furlanije i Karnije, srednjeg dijela jadranske obale do Trogira), već i šire; iz italskih, južnoslavenskih, albanskih i grčkih pokrajina pod mletačkom vlašću ili utjecajem. Tako se mijenjala i etnička slika Istre; stanovništvo koje je nekad imalo romanska obilježja sada je poprimalo slavenska, pa se u popisu imena kolona i zakupnika zemljišta na posjedu opatije sv. Marije Formose iz 13. stoljeća pojavljuju južnoslavenska imena: *Bresclauus Ioannes*, *Gurbina*, *Dominicus de Bosa*, *Pruogna* i *Bisilius de Milizia*.⁶

Godine 1413. pojavljuju se kolonizatori iz Bosne i Hrvatske u Kontovelu i Proseku, nedaleko od Trsta. Pojavljuju se i neke izbjeglice u području Pirana 1432. – 1463., a 1467. godine dolazi značajniji priljev. U selu Bibali, nedaleko od Buja, trajno se naseljavaju kolonizatori 1449., a 1463. godine naseljenici iz Dalmacije zauzimaju polja oko Savudrije. Iste godine Frankapani dovode Hrvate i Čičiće na sjeverni dio poluotoka. Grupa Albanaca 1480. dolazi iz okolica Skadra u selo Dekani pokraj Kopra, a hrvatski kolonisti 1490. godine na Krasu. Između 1510. i 1525. Krsto Frankapan izbjeglice smješta u Mune i Žejane, a bosanski prebjezi su 1511. i 1517. godine došli u Lupoglav i okolicu Trsta. U 16. i 17. stoljeću Venecija je, radi zaštite od turskih upada, naseljavala koloniste na sjeveru Istre i istoku Furlanije. Osnovana su nova mjesta, Novi Vas i Rovinjsko Selo.⁷

4 Vrandečić i Bertoša, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra*, 88-89.

5 Isto

6 Bertoša, *Mletačka Istra*, sv. I, 56-58.

7 Isto, 58-60.

Postojao je i pokušaj da se seljaci iz okolice Bologne 60-tih godina 16. stoljeća, precizno, 1560. – 1567. godine, presele u Puljstinu na jug Istre. Kolonizaciju je organizirao providur za neobrađena dobra kojeg je 1566. godine imenovao mletački Senat. Providur je bio nadležan za Puljstinu. Međutim, zbog otpora nobila i građana, taj pokušaj propada. Bolonjcima je dopušteno korištenje amfiteatra na 20 godina uz mala davanja, male ili nikakve obaveze prema zemlji, korištenje lokava i pašnjaka u južnoj Istri. To stanovništvo bilo bi oslobođeno poreznih davanja, a sa sobom bi donijelo napredne tehnike obrade zemljišta.⁸

Depopulacijom istarskih sela, zbog spomenutih vojnih procesa, Republika je obavezno morala poticati kolonizaciju istih. Proces depopulacije nije se događao samo u Istri; već i u Engleskoj (*Lost Villages*), Italiji (*villaggi abbandonati*) te Njemačkoj (*Wustungen*). Tako je npr. sela u Puljstini napustilo 80 % populacije. Kako bi se suprotstavio gubitku radne snage, Senat Mletačke Republike 1376. godine donio je propis o povlasticama za doseljenike na napušteno istarsko dobro. To su slijedile i istarske općine; Pula, Novigrad, Vodnjan, a neke od njihovih mjera bile su ustupanje zemljišta doseljenicima i ublažavanje uvjeta za stjecanje civiteta.⁹

Mletačka politika kolonizacije poprimila je intenzivnu organizaciju u drugoj polovici 16. stoljeća. Svim došljacima Republika je dala zemlju za koju su se oni morali brinuti idućih pet godina, te su dvadeset godina bili oslobođeni daća i tlake. Sve ostale stvari (odjeću, ratarski alat, volove, hranu, pokrivače, sjeme) doseljenici su dobili na korištenje. U Kancelariji rašporskog kapetana u Buzetu bili su evidentirani svi korisnici državnog teritorija; ta je zemlja bila nasljedna dok god bi je oni obrađivali.¹⁰

U južnoj i zapadnoj Istri (Pula, Rovinj, Poreč), taj je posjed bio znatan – do 100 „padovanskih polja“ tj. 19 – 38.5 hektara po obitelji. Unatoč svemu, to je tlo bilo jako nepogodno za obradu; mletačka pomoć bila je oskudna i neredovita, pa bi seljaci sklapali ugovore s Crkvom i plemstvom, radili na naoružanim barkama ili bježali u Pazinsku knežiju.¹¹

Događale su se i pobune starog stanovništva; naime, njegov bi se teritorij uzimao i davao kolonizatorima, a na staro bi se stanovništvo

8 Bertoša, *Mletačka Istra*, sv. I, 80-83.

9 Vrandečić i Bertoša, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra*, 95-98.

10 Isto, 95.

11 Isto, 96.

prebacivali povećani porezi. Tako su doseljenici bilo općenito omraženi. To je dovelo i do ustanaka u Puli, Poreču, Rovinju i Umagu, a na čelu ustanika nisu bili samo župani, nego i nobili i podestati, koji nisu više mogli ubirati porez od doseljenika. Ta kolonizacija nije bila dobro ustrojena; podjela zemljišta nikada nije bila evidentirana u mletačkoj dokumentaciji, a dio kolonista selio se iz jednog dijela Istre u drugi, te bi tako godinama zadržali status novih doseljenika i sve povlastice koje s njim dolaze. Sve je ovo dovelo do većeg imovinskog jaza među istarskim društvenim slojevima. Doseljenici koji nisu dostatno uspjeli meliorirati dobiveno zemljište upali bi u dugove lihvarima koji su se tako obogatili, a postojali su i oni, za istarske prilike, bogati seljaci, koji su znali ubrati „180 – 200 metričkih centi žitarica“ te veće količine ulja i vina. To je bilo osobito izraženo u Puljštini, gdje je nekad bilo sedamdesetak sela.¹²Zanimljiva je i epizoda 1671. – 1675. godine, koja je uključivala dovođenje risanskih i bokeljskih hajduka na prostor Istre, zbog njihovih sukoba s Turcima nakon mira između Mletačke Republike i Osmanskog Carstva po završetku Kandijskog rata, što je bio problem mletačkoj diplomaciji.¹³ Ovaj je pokušaj propao – nenaviknuti na miran život, trgovinu, poljodjelstvo, ali i tadašnje epidemije na koje je autohtono stanovništvo postalo imuno, hajduci su nastavili živjeti svojim razbojničkim životom, pa su dolazili u sukob s tamošnjim stanovništvom.¹⁴

Proces kolonizacije je, unatoč svemu navedenom, imao pozitivan utjecaj na istarski teritorij, kako demografski, tako i gospodarski. Ratarstvo je napredovalo, a plodne godine donosile su i napredak gradova, trgovine te robne razmjene.¹⁵

12 Vrandečić i Bertoša, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra*, 97.

13 Bertoša, *Mletačka Istra*, sv. I, 183-185.

14 Isto, 205-220.

15 Vrandečić i Bertoša, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra*, 98.

Općina	Žiteljstvo grada i teritorija	Približan broj doseljenika	Približan postotak novog žiteljstva
Milje	1584	–	–
Kopar	11 294	900	8,0
Izola	1 725	–	–
Piran	3 000	225	7,5
Umag	715	125	17,5
Buje	1 614	250	15,5
Buzet	4 844	450	10,0
Grožnjan	928	250	27,0
Završje	750	250	33,5
Oprtalj	1 166	–	–
Novigrad	1 008	200	20,0
Motovun	4 263	1.500	35,0
Višnjan i Tar	–	850	–
Poreč	1 120	500	45,0
Sutlovreč	1 228	600	49,0
Rovinj	1 913	200	10,5
Dvigrad	–	275	–
Savičenta	2 000	–	–
Labin i Plomin	2 854	1 000	35,0
Barban	1 600	650	41,0
Vodnjan	1 845	300	16,5
Bale	904	150	17,0
Pula	3 251	300	9,5

Slika 1. Porast gradskog stanovništva u prvoj fazi kolonizacije

Ustroj

Upravni ustroj mletačkog dijela uglavnom je zadržao srednjovjekovni sustav naslijeđen od akvilejskih patrijarha. To su bili gradovi (stare rimske municipije i biskupska središta s višim stupnjem municipalnog uređenja), urbana središta nižeg tipa (*castelli* i *terre*) – utvrde i trgovišta s ograničenim autonomnim pravima, sela i feudi (98 naseljenih mjesta podijeljenih između 79 obitelji). Osim nametanja daća i feudalnih obaveza, mletački namjesnici – podestati – nastojali su svojoj upravi podvrgnuti merigu –župana.¹⁶

16 Vrandečić i Bertoša, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra*, 94.

Širenje neobrađenih zemljišta zbog niza čimbenika (rat, epidemije, glad) dovodi do iznajmljivanja te zemlje stočarima uz naplatu travari-
ne „herbatico“. Ta je pojava uvijek postojala u Istri, ali je u 16. i 17. sto-
ljeću posebno došla do izražaja. U navodima rašporskog kapetana iz
1679. godine navodi se da „Istra nije neplodna po svojoj prirodi, nego
da je takvom postala zbog pretrpljenih nesreća.“ U Koparštini i brdovi-
toj Bužeštini to nije bio slučaj jer su ta područja kamenita i neplodna.
Međutim, južna i zapadna Istra nekad su, u plodnim godinama, imali
urod žitarica koji je prelazio potrebe puka. Sijao se ječam, pir, raž, zob,
ali je 1/3 poljoprivrede otpadala na pšenicu. Kako za mletačke potre-
be nije bio dovoljan urod južnog dijela istarskog poluotoka, seljaštvo
je kupovalo dodatne zalihe u gradskim skladištima, a 30 % uroda mor-
valo je prodati fontiku po nižoj cijeni. Zato se razvilo krijumčarenje ži-
tarica. U drugim dijelovima, niski je urod doveo do dugotrajnih ugara,
a gnoj se pri oranju nije koristio po nekim izvorima. Stoka je pasla po
pašnjacima i neobrađenim površinama, a nalazila je utočište od ele-
mentarnih nepogoda u općinskim šumama. Ratarstvo je nazadovalo
i zbog nedostatka volova, ali i karatade; obveze da volovi vuku trup-
ce namijenjene mletačkom Arsenalu. Morali su sudjelovati u javnim
radovima, koji su bili česti. Seljaci su isto tako služili u postrojbama i
kao galijoti Mletačke Republike, pa su bili zloporabljani i prisiljeni na
rad na posjedima kapetana. Plaćali su mnogobrojne poreze, crkvenu
desetinu i *quartese*.¹⁷

Na manjem, ali raznolikom austrijskom dijelu, položaj seljaka nije
bio puno bolji. Urbari i propisi svjedoče nizu feudalnih pritisaka i teš-
kom stanju najnižeg sloja, ali i pobunama, ispadima i nastojanju da
svoj položaj poboljšaju. Tako je 1498. donesen urbar koji je ostao na
snazi do 1578. godine. Prema njemu, seljaštvo je davalo desetinu od
žita, vina, janjaca, a u nekim općinama dodatne daće, pa i posebna nov-
čane i naturalna davanja za blagdane. Seljaci su bili pritisnuti nameti-
ma i radnim obavezama – rabotama.¹⁸

U općinama je i dalje bila aktivna daća *marka*, ovisna o gospodar-
skom stanju općine. Također su u Knežiji bila prebrojana ognjišta i
muškarci sposobni za rad. Tako su ih Pazin i Gračiće imali 150, Pićan
80, a manja mjesta između 10 i 20. Pazinski kapetani i obitelj Mosconi
(vlasnici Knežije od 1532. godine koju su kupili za 26 000 florina) na-

17 Vrandečić i Bertoša, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra*, 99-100.

18 Isto, 101.

stojali su dovođenjem kolonista iz Dalmacije, Hrvatske i zapadne Bosne povećati fiskalne prihode i pučanstvo, ali je posljedično i vlastela podizala namete i vršila reviziju urbara. Dolaskom novog stanovništva, stari tip selišta „mansi“ iz doba akvilejskog patrijarha dobiva novi oblik jer su nastale nejednakosti i zemljišno-pravni sukobi, te kolonisti uživaju povlastice na dobivenoj zemlji, koja je prelazila iz polupravnog u punopravno vlasništvo. Prema katastarskom popisu iz 1571. godine, to je bilo od 1 do 70 žurnada (0.2 – 14 ha).¹⁹

Središnji dio Knežije imao je najveće posjede (Pazin, Lindar, Gračišće), a sjeverni najmanje (Vranja, Brest, Butonega). Šume, pašnjaci i najpovoljnija zemlja bila je u rukama feudalaca, što je pridonijelo nezadovoljanju ratarstva. Uz to, loša distribucija obradivih površina, kao i veliki urbarijalni i porezni tereti koje su feudanci stavljali na podanike, nije pomogla razvoju.²⁰

Naime, veliku korist Austrija je imala od davanja istarske zemlje u zakup. Oko 1590. godine zakupna se cijena Knežije kretala oko 12 000, a dvorska komora u Grazu nastojala ju je podignuti na 15 000 fiorina. Nadvojvoda Ferdinand 1596. godine izmjenama urbara podiže daće i rabote za 15 – 25 %, što uzrokuje otpor žiteljstva. Zbog Tridesetogodišnjeg rata podiže namete istarskom seljaštvu, a dvorsko povjerenstvo smatra da seljaštvo može utrostručiti urod na poljima svojim radom, kako bi ostvarili urbar iz 1598. godine. Tako je došlo do pobune seljaka u Pićanštini 1653. godine. Unatoč njoj, feudalne vlasti ostvaruju te namete, a plaćaju se i ratni porezi.²¹

Austrijski je sustav imao tri osnovne skupine organa; političko-vojne, porezne i sudske. Na čelu Knežije stajao je kapetan, izabran iz redova tršćansko-furlansko i riječko-istarskog plemstva, te njegov namjesnik. Oni su držali i sudbenu vlast. Sudsko vijeće od deset deželjana – općinskih glavara – s pokrajinskim sucem (*landrichter*) na čelu rješavalo je teže delikte. Svi podanici Knežije u slučaju rata morali su uzeti oružje u ruke i boriti se.²²

Nakon promjene urbara u 16. stoljeću, uprava je povjerena zakupcima, a organ nadzora – protupisar (*gegenschreiber*) – prati financijska pitanja i kretnje općih prilika. Seoska općina zadržala je stari ustroj – župana, podžupana i stareje (skup od dvanaest sudaca, starih i isku-

19 Vrandečić i Bertoša, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra*, 101.

20 Isto, 101-102.

21 Isto, 102.

22 Isto

snih seljaka). Općinski sudski organ (*banca*) rješavao je seljačke i građanske sporove. Glavni organ seoske samouprave bio je župan, koji je ubirao desetinu i druge pristojbe, rješavao sporove, upravljao selom, bavio se pitanjima pašnjaka, šuma, održavanja pojilišta. Na njega je neuspješno pokušalo utjecati plemstvo.²³

Slika 2. Ustroj Pazinske knežije

Cambreyska liga

Venecija je 1267. i 1283. godine učvrstila vlast u Poreču, Umagu, Novigradu, Sutlovreču, Motovunu, Koprnu, Izoli i Piranu, zadobivši dominaciju nad sjeverozapadom Istre. Godine 1331. i 1332. proširila je vlast na jugozapadu, osvojivši Pulu, Rovinj i Bal. Svladavanjem akvilejskog patrijarha od 1441. do 1420. godine pripojila je i Milje, ali i mjesta u unutrašnjosti – Buje, Oprtalj, Roč, Plomin i Labin. Tako je dovršena podjela poluotoka na dva dijela – onaj mletački, (Pokrajina Istra, *La Provincia dell'Istria*) i onaj austrijski (Pazinska knežija, *Grafschaft Mitterburg/Isterreich*). U istarskoj se historiografiji taj dio zna zvati

23 Vrandečić i Bertoša, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra*, 103.

ili grofovija (tal. *conte*) ili knežija (izvorno hrvatsko, Istarski razvod – srednjovjekovna glagoljska listina). Austrijski posjed sastavljen od gospoština i feudalnih i crkvenih dobara obuhvaćao je središnji dio Istre. Mletački dio obuhvaćao je obalu i zaleđe, ali i sjeverni dio poluotoka, kao i cijeli južni do uvale Stupovac podno sela Zagorja na istočnoj obali. To je bilo oko $\frac{3}{4}$ Istre, tj. 2 600 četvornih kilometara. Ta se teritorijalna podjela Istre održala do Mira u Campoformiju (1797.) kad je Mletačka Republika ugašena, a poluotok pao pod austrijsku vlast.²⁴

Krajem 16. i početkom 17. stoljeća, Mletačka Republika ušla je u sukob s Austrijom i Osmanskim Carstvom. Habsburgovci su pojačali obranu Trsta, koji im se predao 1382. godine pa ga s Goričkom grofovijom usmjeravaju protiv Mlečana. Republika je, također, izgubila Drač, koji je pao u osmanske ruke, a bio je od velike važnosti zbog plovnog puta prema Levantu. Sve ovo je dovelo do pojačanih vojnih i diplomatskih akcija.²⁵

Uvlačenjem Venecije u sukob poznat kao Rat Cambreyske lige (1508. – 1523.), dolazi na drugoj strani do protumletačke koalicije: u njoj su bili habsburški car Maksimilijan I., francuski kralj Luj XII. i papa Julije II. Poslije se priključila i Španjolska i njezino Napuljsko Kraljevstvo. Na sjeveru otoka zbog toga dolazi do mnogobrojnih razaranja, pljački, otmica ljudi i iseljavanja. Rat je doveo do demografskog pada, pustošenja polja, oštećenja gradova, pada trgovine i gospodarstva. Austrijskoj soldateski 1501. godine ratna sreća pošla je za rukom i razorila je utvrdu Rašpor u Buzetskom krasu, poznatu pod nadimkom „Ključ Cijele Istre“ (*Clavis Totius Histriae*). Dotadašnji Rašporski kapetanat i njegova Kancelarija (civilne i vojne ovlasti) sele se u Buzet 1511. godine gdje ostaju do pada Mletačke Republike.²⁶

Godine 1516. mletački dužd Andera Gritti sklopio je mir s habsburškim carem Karlom V. Taj čin doveo je do završetka ratnih sukoba, ali Ćićarijom i Buzetskim krasom i dalje je vladala samovolja prisvajanja napuštenih posjeda, pustoš i kaos. Tako su se širile vijesti o prodoru turskih četa u sjeverni dio poluotoka; vjerojatnije je da su to zapravo bile poturčene snage iz zapadne Bosne i Like, koje su tako pribavljale hranu.²⁷ U Furlaniji je tako jabuka razdora bilo maransko pitanje. U Ratu s Cambreyskom ligom pregovori idu na štetu Venecije, pa tako

24 Vrandečić i Bertoša, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra*, 83.

25 Isto, 84.

26 Isto, 84-85.

27 Isto, 85.

Uskočki rat

U sukobe između Venecije i Austrije su se uključili senjski uskoci. Vršili su razne napade na mletačke, kao i dubrovačke i turske lađe, ali su napadali i mletačke primorske gradove. Pula i Rovinj 1597. odbijaju napade, kao i Labin dvije godine nakon, ali je Plomin pao pod uskočku vlast. Mlečani su uzvratili blokadom Trsta, slanjem flote koja je bombardirala Rijeku i Lovran, te napadima soldateske (surovih ratnika) i seljaka na Pazinsku knežiju. Rat se nastavljao uskočkim upadima i mletačkom retelijacijom 1607. (Pula), 1609., 1612. i 1614. godine, što je nanijelo golemu štetu gospodarstvu i političkim prilikama.²⁹

Slika 4. Uskočko djelovanje u Hrvatskoj

Prethodnica ratu bio je napad mletačke soldateske i žiteljstva Milja koji su preko rijeke Gliniščice napali Žavlje i tamo uništavali solane pod vlasništvom Trsta. Tu su poraženi od superiorne austrijske vojske.³⁰ Drugi dio rata počeo je kada je mletačka vojska osvojila Tinjan, a nakon toga i Žminj, drugo po važnosti austrijsko uporište u Istri.³¹

U Uskočkom ratu, poznatom kao Rat za Gradišku, koji se vodio u Istri od studenoga 1615. do srpnja 1618. godine, austrijska vojska, uskoci i naoružani seljaci te nadvojvodini podanici razorili su i opljačkali gotovo cijeli

29 Vrandečić i Bertoša, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra*, 90.

30 Bertoša, *Jedna zemlja, jedan rat*, 28-30.

31 Vrandečić i Bertoša, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra*, 91.

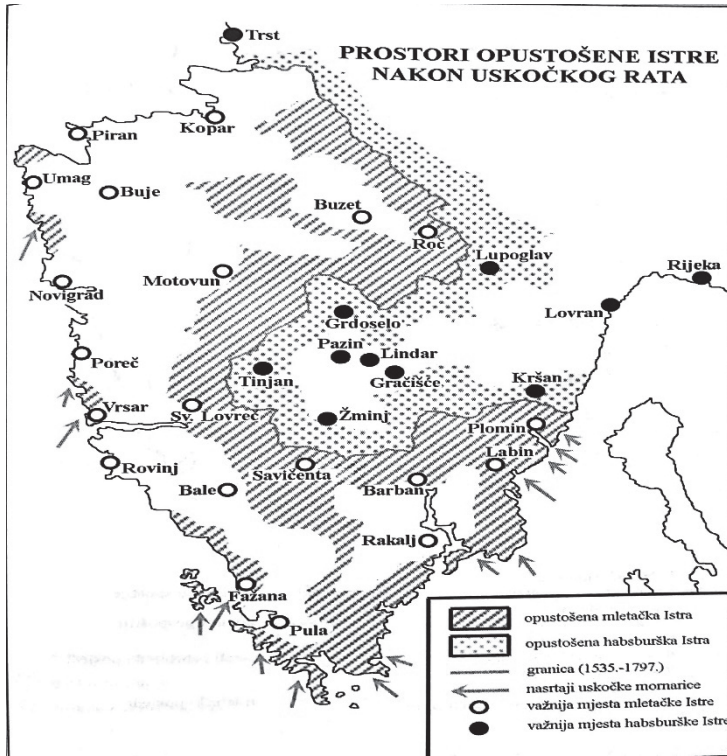
mletački dio Istre, osobito pogranični teritorij te Buzetski kras. Seljaštvo je bježalo u utvrde, propada ratarstvo, a ubijena je i oteta stoka (gotovo 10 000 grla odvedeno je u Knežiju). U drugoj fazi rata (polovica 1616. – 1618.) sreća prelazi na mletačku stranu. Posljedica ovih sukoba je uništeno pogranično područje; ubijeno je 90 – 99.55 % stoke, spaljeno 60 – 90 % kuća a 90 – 98 % obradivih površina je zapušteno. Ni primorski gradovi nisu ostali netaknuti te su pogođeni pljačkom i napadima, iako manje zbog protektorata Republike. Unatoč svemu obje su vlasti povećavale feudalne, polufeudalne i fiskalne obaveze stanovništva (davanje sijena za konjaništvo, prijevoz hrane, slame, prtljage, oružja). Hrvatski mletački podanici (Benečani) i hrvatski nadvojvodini podanici (Kraljevci) gurnuti su u međusobni rat.³² U doba slabljenja i gospodarske preorijentacije, Republika je zapustila Istru, iako je njezina važnost i dalje ostala velika. U njoj se nije odvila revitalizacija kao u *Terrafermi*, zaleđu Venecije. Porastom interesa Španjolske za područje sjevernog Jadrana, te povećanom opasnosti od iskrcavanja njezinih trupa na jug poluotoka (nepromijenjene Madridskim mirom), raste i potreba za fortifikacijom područja. Takozvanu „Habsburšku zavjeru“ Mlečani držali pod okom. Zbog okupljanja nadvojvodinih trupa oko Vinodola, Senja i Trsta, Republika 1629. godine donosi odluku o izgradnji utvrde iznad Pule. Izrada plana je povjerena Antoine De Villeu, koji je napisao i poznati traktat o fortifikacijama. Znamo za njegovo izvješće iz Pule iz 1633. godine pa je tamo i neko vrijeme boravio i nadzirao radove. Smanjenjem opasnosti, poglavito poslije Westfalskog mira, utvrda biva napuštena, te je po izvješću pulskog providura iz 1669. obrasla korovom.³³

Slika 5. Mletačka utvrda u Puli

32 Bertosa, *Jedna zemlja, jedan rat*, 68-70.

33 Vrandečić i Bertosa, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra*, 92-93.

Slika 6. Istra nakon Uskočkog rata

Diferencije

Nekoliko desetljeća nakon mira, na granicama su djelovala mješovita povjerenstva. Oni su bili zaduženi za granične sporove i podjele teritorija seljaštvu. To su sporovi oko takozvanih diferencija (*differenzia*). Diferencije su bili pašnjaci, sjenokoše, lokve za pojenje stoke, šumarci koje su koristili seljaci općina obiju država, pa su bili nedjeljivi. U doba kada bi se dogodio gospodarski ili demografski procvat na jednoj strani, ona bi uzurpirala taj teritorij; pa bi se seljaci s druge strane pozivali na „stare pravice“. To je često eskaliralo u sukobe, pa bi se uzurpirali prirodni resursi, krala stoka, vršili oružani upadi. Čak postoje izvori koji spominju uništavanje prirodnih izvora i oranica nasipavanjem gomilom kamenja. To je donosilo štetu objema stranama.³⁴ Istarski razvod, isprava o razgraničenju između istarskih općina, feudalne vlasti i patrijarha, koju je napisao Mikula Golorički, pokazivala je težnju za mirnim sporazumijevanjem i suživotom već duboko u sred-

34 Vrandečić i Bertoša, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra*, 85.

njem vijeku.³⁵ Međutim, čak ni mirovne komisije izabrane u Wormsu (1521.) i Tridentu (1535.) – Wormski kapituli i Tridentska sentencija nisu uspjeli ovo riješiti.³⁶

Postojali su razni primjeri sporova oko diferencija. Među njima su Lupoglava i Roča, te Semića i Lanišća, uz to i sukob seljaka oko korištenja šuma na području Muna, kao i šuma i pašnjaka na Doberovu dolu.³⁷

Jedan primjer diferencija bilo je i selo Zamask, nekad pod vlašću motovunskog podestata, koje je 1535. godine podijeljeno na dva dijela – na mletački i tzv. „carski“ dio. Granična crta bila je točno na polovici sela, a ta podjela je utjecala i na ime naselja. Talijanska strana zvala ga je *Zumescio*, dok je dio pod vlašću pazinskog kneza zvan *Zamasco* od čega dolazi današnje hrvatsko ime Zamask.³⁸

Povjerenik za granična pitanja Ca da Pesaro spominje i sukobe i krađe u Grimaldu, selu u Kostelskom markizatu. Iako se 1564. godine ispitivanjem i zakletvom starješina s obje strane stvorila granica, ona se nije održala zbog nedostatka pisanih dokumenata. Godine 1542. izbio je spor između pazinskih sela Kršikle, Bourta i Prviša s jedne strane, te mletačke općine Draguč s druge. Napori komisije djelomično su uspjeli pa je granica obilježena, ali sukobi se nastavljaju, te su zabilježeni u Urbaru Pazinske knežije iz 1578. godine. Kada je u koncilu u Tridentu godine 1535. pokrenuto pitanje te granice, predstavnici obje vlasti naveli su da te razmirice traju već dvije stotine godina, kao npr. u Motovunu i Sutlovreću. Lokalitete kao Bolin brod, Sergonjina sena, Trnoa lova i Finida, spominju i dokumenti krajem 18. stoljeća.³⁹

Kaščerga (*Caschierga, Kaisersfeld*) je bilo još jedno prijeporno selo na granici između Pazinske knežije i motovunske općine. Njima je u urbaru iz 1489. godine dopušteno korištenje sijena iz Zamaskog dola. Kako se njihova populacija povećavala, došlo je do eksploatacije spornih parcela uz granicu. Između 1638. i 1639. godine, nameće im pazinski kapetan plaćanje desetine carskoj komori, kako onima na mletačkoj strani granice s Motovunom, Muntriljom i Zamaskom, ali i onima u Kaščergi i Tinjanu. Kako je dokazano da njegovi seljaci prelaze granicu, godine 1666. rašporski kapetan Andrea Valier pregledava dokumentaciju i ispituje svjedoke, te saznaje da se uistinu upadalo i gradilo

35 Bertoša, *Jedna zemlja, jedan rat*, 12-13.

36 Bertoša, *Mletačka Istra*, sv. II, 107-108.

37 Isto, 112-114.

38 Isto, 121-128.

39 Isto, 114-121.

na mletačkoj strani.⁴⁰ Kraj Muntrija i u Muntriljskoj Finidi postojale su dodatne diferencije oko kojih su se sukobili muntriljske komune i motovunski podestat s jedne te Kraljevci i pazinski kapetan s druge strane. Sporni lokalitet bila je lokva Kraljevica, kojom su se nakon uklanjanja kamena međaša postavljena 18. listopada 1535. godine od Tridentske komisije koristili podanici pazinskog kneza. Najčešće su se sukobljavali seljaci Muntrilja s rodovima Brečevac i morlačkim obiteljima. Tu su se događali upadi, uništavanje oranica kamenica u ionako oskudnoj zemlji.⁴¹

Sutlovreč je bio jedan od većih sporova; precizno, tu su bili sporni lokaliteti Finida, Rušnjak, Sv. Silvestar i Fontanelle. Oni su bili scena za razne napade, pljačke, palež i uništavanje prihoda. Providuri za granična pitanja sakupili su dosta dokumentacije, ispitivali svjedoke, ali s malo rezultata, kako Venecija najčešće te dokumente nije obrađivala. Također, Tridentska arbitraža nije polučila mnogo uspjeha. Tako podestat Sutlovreča, nadležan za Finidu, optužuje Kraljevce za svojatanje prostorom, tj. dovodenje stoke da tu vrši pašu. Ista se scena ponovila i 1575. godine kada su na mletačkom dijelu finide zatekli stoku tinjanskih seljaka pa je otjerali u Sutlovreč i tražili odštetu. Tu je bio i spor 1555. godine koji je završio pred Vijećem četrdesetorice u Veneciji, a vodio se oko plaćanja daća između Motovuna i Sutlovreča. Završen je provjerom međe u Finidi. Spor oko Rušnjaka bio je specifičan jer je bio u teritoriju Republike, ali su ga u 18. stoljeću opet svojatali Kraljevci, nazivajući ga zajedničkim područjem. Ista se situacija dogodila oko kontarde Fontanelle koja do Tridentskog sporazuma nije bila sporna.⁴²

Zaključak

Stoljeće 16. i 17. bilo je jako turbulentno za Istru. Ne samo da je bila pogođena nizom epidemija kuge, bolesti, loših uroda, klimatskih nepogoda i nesreća, također je bila razorena sukobima u Uskočkom ratu i Ratu Cambreyske lige. Posljedice su ostavili turski pljačkaški napadi kao i gotovo konstanta prijetnja španjolskog iskrcavanja. Sporovi oko diferencija, u kojem su se sukobljavali sunarodnjaci, uništavajući polja i otimajući stoku jedni drugima, daljnje su nanijeli štetu gospodarstvu i društveno-političkom životu. Venecija i Austrija u tim su se slučajevi-

40 Bertoša, *Mletačka Istra*, sv. II, 128-132.

41 Isto, 132-136.

42 Isto, 136-150.

ma pokazali kao uzaludni medijatori: nisu uspješno odijelili granicu, a kada jesu, to se pokazalo uzaludnim, jer bi se stanovništvo obiju strana svejedno sukobljavalo. Feudalni nameti, velike daće i rabota, također su iscrpljivali stanovništvo. Sve je ovo dovelo do demografskog pada; ili je stanovništvo pomrlo, ili je istjerano, ili se iselilo. Samim diferencijama uzrok je, upravo, bila negativna demografska bilanca, koja je ostavila veliki dio teritorija bez pravog vlasnika, pa ga je bilo tko mogao svojatati, što se i dogodilo. Međutim, bilanca nije bila nužno uvijek negativna – njezinom preokretu je pomogla kolonizacija koja je pospešena s obje strane.

Bibliografija

- Bertoša, Miroslav. *Jedna zemlja, jedan rat – Istra 1615./1618.* Pula: Istarska naklada, 1986.
- Bertoša, Miroslav. *Mletačka Istra u XVI. i XVII. stoljeću, sv. I. i II.* Pula: Istarska naklada, 1986.
- Kolar-Dimitrijević, Mira, Petrić, Hrvoje, „Nekoliko uvodnih riječi. Novi časopis: Ekonomska i ekohistorija“, *Ekonomska i ekohistorija : časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša*, br. 1, Zagreb: Meridijani, 2005.
- Vrandečić, Josip, Bertoša, Miroslav. *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranom novom vijeku.* Zagreb: Leykam International, 2007.

Popis ilustracija

- Slika 1. Vrandečić, Josip, Bertoša, Miroslav, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranom novom vijeku.* Zagreb: Leykam International, 2007, str. 98
- Slika 2. Vrandečić, Josip, Bertoša, Miroslav, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranom novom vijeku.* Zagreb: Leykam International, 2007, str. 130
- Slika 3. Vrandečić, Josip, Bertoša, Miroslav, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranom novom vijeku.* Zagreb: Leykam International, 2007, str. 124
- Slika 4. Vrandečić, Josip, Bertoša, Miroslav, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranom novom vijeku.* Zagreb: Leykam International, 2007, str. 128
- Slika 5. <http://pogledaj.to/wp-content/uploads/2015/11/1.jpg>
- Slika 6. Vrandečić, Josip, Bertoša, Miroslav, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranom novom vijeku.* Zagreb: Leykam International, 2007, str. 129

SUMMARY

*This paper, written under the mentorship of prof. Dr. sc. Stjepan Ćosić during the course “Croatian History in Early Modern Period“ deals with a complicated part of Istrian history: the end of the 16th century and the beginning of the 17th. Istria was then the centerpoint of conflict between two great powers, the Venetian Republic and the Habsburg Monarchy. This paper will touch upon the administration of those two powers over Istria. This period was characterized by two major conflicts: the War of the Cambrey league and the Uskok War. These events, as well as the process of colonization, Turkish invasions, epidemics, plagues, droughts and the death of the livestock had a massive impact on the demographic state of Istria. This all led to the creation of *differenzia*, upon which this paper will take a closer look.*

Keywords: *Istria, War of the Cambrey League, Uskok War, epidemic, ecohistory, colonization, Venetian Republic, Habsburg Monarchy, Differenzia*